УДК 17.01+174+614.253

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-17-24

Гужва Олена Іванівна,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізичної терапії,
ерготерапії та здоров'я людини ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

gujva.elena@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6627-8203>

РОЗВИТОК ІДЕЙ ДЕОНТОЛОГІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ В ІСТОРИЧНОМУ АСПЕКТІ

На сьогодні питання деонтології та професійної етики привертають усе більшу увагу дослідників і фахівців-практиків, що може бути зумовлено змінами соціально-економічної ситуації в країні, зростанням культурного рівня населення та наявним тісним взаємозв'язком між морально-етичними якостями людини та її професійною успішністю.

Проблемам етики та деонтології присвячено багато праць, у яких окреслено предмет, функції, задачі та принципи професійної деонтології, визначено детермінанти розвитку морально-етичних цінностей та особливості формування деонтологічної готовності сучасного фахівця. Водночас значний інтерес представляє дослідження етико-деонтологічних, психологічних та моральних аспектів професійної діяльності в різних галузях, зокрема, у системі охорони здоров'я в контексті історичного процесу формування та розвитку ідей деонтології та професійної етики.

Історичним аспектам розвитку деонтологічних ідей та професійної етики у різні епохи було присвячено праці багатьох відомих філософів, мислителів, учених. Так, І. Філатова, Л. Задорожна-Княгницька та ін., присвятили свої праці історичній періодизації розвитку деонтологічної науки; сутність етики та деонтології розглядали В. Бакштановський, О. Дробіцький, П. Кравченко, Г. Караханова та ін.; К. Сафонов досліджував професійну етику в структурі сучасного філософського знання; С. Михайлюк, І. Маслікова, Я. Ширченко, Г. Миролюбенко, В. Чебан та ін., вивчали різні аспекти прикладної етики.

Мета статті – простежити історичні етапи формування та розвитку ідей деонтології та професійної етики.

Деонтологічні ідеї пройшли довгий шлях історичного розвитку, змінюючись відповідно до уявлень, що існували в суспільстві в певні історичні періоди.

Спираючись на особливості формування філософської думки про «належне», І. Філатова виділяє три основні періоди становлення

деонтології як науки (Егорычев А. М., Ивиева А. В., 2017; Карпович И. А., 2021):

Перший період (VI–IV ст. до н.е. – початок XVIII ст.) – імпліцитний, упродовж якого відбувалося формування соціальної необхідності визначення і дотримання норм професійної поведінки, отже, створювалися передумови виникнення деонтології як окремої галузі наукового пізнання.

Другий період (XVIII – поч. XX) – експліцитний, у який відбувалося розмежування понять «етика», «мораль», «етичність» та «деонтологія», оформлення деонтології як науки, формування уявлення про зміст етики, яка повинна складатися з базису – аксіології (моральні цінності) і надбудови – деонтології (наслідок цих цінностей) (Минаков О. Д., Фадюшина Н. А., 2013).

Третій період (поч. XX ст. – по теперішній час) – інституційний, у який поняття «деонтологія» закріплюється в науковому середовищі, з'являються системи професійних норм, викладених в нормативних актах і документах.

Незважаючи на те, що в античній філософії деонтологія не виділялася як окрема галузь наукового пізнання, саме в цей період було закладено основи сучасної деонтологічної ідеї. Так, Аристотель у своїх етичних міркуваннях, стверджував, що: «Людська діяльність здійснюється заради блага. А чесноти в свою чергу є функцією практичної діяльності людини. Добродісна поведінка, пов'язана зі свободою волі, вибором особистості» (цит. за Егорычев А. М., Ивиева А. В., 2017).

Однією з важливих передумов виникнення деонтології вважається «Клятва Гіппократа» (V ст. до н. е.), яка мала великий вплив на розвиток професійної етики і стала відправною точкою для створення професійних етичних кодексів (Чабан В., 2014; Ибрагимова Х., Абдурахимова Н., 2019; Брико Н. И. та ін., 2018).

Розвиток деонтологічної думки на межі першого та другого періодів тісно пов'язаний із філософією Іммануїла Канта (Immanuel Kant), який уперше визначив деонтологічні принципи як систему моральних правил, що не повинні спиратися на релігійні догми або громадський досвід. Основою моральності у І. Канта виступає етичний закон, який існує у свідомості людини і визначається як категоричний імператив – система моральних норм (моральні та безумовні абсолюти), що регулює поведінку людини в суспільстві та визначає етичність його вчинків, незалежно від досвіду та користі. Незважаючи на певну критику, ідеї І. Канта про невикористання людини як «засобу досягнення мети» є основою сучасних деонтологічних поглядів, зокрема, в системі охорони здоров'я (Cohen-Almagor R., 2017; Станиславова И. Л., 2018).

Уперше термін «деонтологія» з'являється у праці англійського філософа Джеремі Бентама (Jeremy Bentham) «Деонтологія, або наука про мораль» (Deontology or The Science of Morality, 1834)

(Ибрагимова Х., Абдурахимова Н., 2019). На думку автора, в основі деонтології як вчення про правильне, належне (грец. *deon* – належний), лежить принцип, за яким будь-який вчинок оцінюється залежно від суспільної користі. Оперуючи поняттями «належне», «обов'язок», «користь», «індивідуальна етика», «державна моральність», «приватні та громадські обов'язки», Дж. Бентам представив систему утилітарної моралі, відповідно до якої моральним є те, що приносить «найбільше щастя найбільшому числу людей» (Есатова Е. Р., 2013; Награбова Л. В., 2013; Карпович И. А., 2021).

Інше розуміння деонтології, що більш наближене до сучасного, представлено у книзі Чарлі Броуда (Charlie Dunbar Broad) «П'ять типів етичної теорії» (Five Types of Ethical Theory, 1930), у якій етичність дії оцінюється не за її наслідками, а за правильністю чи неправильністю дії, згідно з визначеними правилами, а, отже, певні дії є морально обов'язковими, незалежно від їх наслідків для добробуту людей. У такому сенсі деонтологічна етика є етикою, заснованою на правилах, або етикою «обов'язку – зобов'язання» (Tende F. B., Amah E., 2021).

Поступово в процесі історичного розвитку відбувається відокремлення прикладного (практичного) напрямку деонтології. Так, у 1839 р. Френсіс Лібер (Francis Lieber) у книзі «Керівництво з політичної етики» (Manual of Political Ethics, 1839) вперше, розглядаючи політичну етику, застосовує вислів «прикладна етика» (Апресян Р. Г., 2017).

У подальшому термін «прикладна (практична) деонтологія» починає застосовуватись для позначення нормативно-етичних аспектів конкретних видів діяльності, сутність яких формалізовано у відповідних етичних кодексах – добірках етичних норм і правил, необхідність яких обґрунтовує професійна етика (Дудікова Л. В., 2017).

Перший сучасний етичний кодекс, в основу якого була покладена праця англійського лікаря Томаса Персівала (Thomas Percival) «Медична етика, або Збірка встановлених правил стосовно професійної поведінки лікарів і хірургів» (Medical Ethics; or, a Code of Institutes and Precepts, Adapted to the Professional Conduct of Physicians and Surgeons, 1803), прийнятий Американською медичною асоціацією (American Medical Association) у 1847 р. (Cohen-Almagor R., 2017).

На сьогодні, ураховуючи специфіку різних професій чи напрямків діяльності людини, виділяють такі основні розділи прикладної деонтології та професійної етики:

Медична етика та деонтологія – сукупність моральних та етичних норм, принципів і правил поведінки медичних працівників, які виконують свій громадянський і професійний обов'язок (Попович Я. М., 2018).

Педагогічна деонтологія – область педагогічної науки, що представляє собою узагальнену систему принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності (Васильєва М. П., 2004, цит. за Карпович И. А., 2021).

Юридична деонтологія – область юридичної науки і дисципліни, узагальнююча система знань кодексу професійної етики юриста (Білінська В., 2020).

Також різні автори виділяють екологічну, соціальну, поліцейську, політичну, управлінську, спортивну, журналістську, інформаційну, психологічну та інші розділи прикладної деонтології.

Отже, деонтологічні ідеї пройшли довгий еволюційний шлях від первісного розуміння сутності етики та морально-етичних норм до розвитку деонтології як однієї з основних складових різних професій чи видів діяльності. Проте, проведене дослідження не претендує на вичерпність. У подальшому планується дослідити різні аспекти медичної деонтології та етики.

Список використаної літератури

- 1. Апресян Р. Г.** Прикладная этика: традиции, предтечи, прецеденты. *Ведомости прикладной этики*. 2017. Вып. 50. С. 41–50.
- 2. Білінська В.** Поняття юридичної деонтології як науки та навчальної дисципліни. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: збірка тез (15 травня 2020 р.)*. Тернопіль, 2020. С. 19–21.
- 3. Деонтология** в профилактической медицине: научно-исторические основы, вызовы современности и пути решения / Брико Н. И., Мельниченко П. И., Кучма В. Р. и др. *Hygiene & Sanitation*. 2018. № 97(5). С. 389–395.
- 4. Дудікова Л. В.** Розвиток морально-етичних поглядів на лікарську діяльність в історичній спадщині. *Професійна підготовка фахівців: креативний підхід : монографія*. Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2017. С. 319–335.
- 5. Егорычев А. М.,** Ивоева А. В. Особенности становления и развития педагогической деонтологии. *Ученые записки*. 2017. Т. 16, № 1. С. 107–114.
- 6. Есатова Е. Р.** Історичні передумови зародження та розвитку деонтології. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 108.1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_48.
- 7. Ибрагимова Х.,** Абдурахимова Н. Развитие этики и деонтологии. *Мировая наука*. 2019. №6(27). С. 197–200.
- 8. Карпович И. А.** Педагогическая деонтология как методологическая основа деонтологической готовности педагога. *Вестник МГЛУ. Серия 2*. 2021. № 1 (39). С. 51–57.
- 9. Минаков О. Д.,** Фадюшина Н. А. Философские основы развития деонтологии как предметной области педагогической науки. *Вестник МГОУ. Серия «Педагогика»*. 2013. № 4. С. 18–20.
- 10. Награбова Л. В.** Деонтологічні погляди І. Бентама. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 3. С. 45–50.
- 11. Попович Я. М.** Особливості медичної етики та деонтології. *Медсестринство*. 2018. № 3. С. 11–14.
- 12. Станиславова И. Л.** Деонтология И. Канта – ключ к пониманию современной биоэтики. *Научно-практический электронный журнал Аллея Науки*. 2018. № 6 (22), Т. 2. С. 93–97.
- 13. Чабан В.** Історичний

аспект лікарської етики, біоетики та медичної деонтології. *АПЧИМ*. 2014. № 3 (3). С. 93–100. **14. Tende F. B.,** Amah E. Ethical Leadership: A Prerequisite for Actuating Employee Loyalty. *Research Journal of Management Practice*. 2021. Vol. 1, Issue 5 (May, 2021). P. 91–102. **15. Cohen-Almagor R.** On the philosophical foundations of medical ethics: Aristotle, Kant, JS Mill and Rawls. *Ethics, Medicine and Public Health*. 2017. Vol. 3, Issue 4. P. 436–444.

References

- 1. Apresyan, R. G.** (2017). Prikladnaya etika: tradiciya, predtechy, precedenty [Applied ethics: tradition, forerunners, precedents]. *Vedomosti prikladnoj etiki – Applied Ethics Sheets*, 50, 41-50 [in Russian].
- 2. Bilinska, V.** (2020). Poniattia yurydychnoi deontolohii yak nauky ta navchalnoi dystsypliny [The concept of legal deontology as a science and academic discipline]. *Pravova systema Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehtatsii: pohliad studentskoi molodi – The legal system of Ukraine in the context of European integration: the view of student youth*. (pp. 19-21). Ternopil [in Ukrainian].
- 3. Briko, N. I.,** Mel'nichenko, P. I., & Kuchma, V. R. et al. (Eds.). (2018). Deontologiya v profilakticheskoy medicine: nauchno-istoricheskie osnovy, vyzovy sovremennosti i puti resheniya [Deontology in preventive medicine: scientific and historical foundations, modern challenges and solutions]. *Hygiene & Sanitation*, 97(5), 389-395 [in Russian].
- 4. Dudikova, L. V.** (2017). Rozvytok moralno-etychnykh pohliadiv na likarsku diialnist v istorychnii spadshchyni [Development of moral and ethical views on medical activity in the historical heritage]. *Profesiina pidhotovka fakhivtsiv: kreatyvnyi pidkhid – Professional training: a creative approach*. (pp. 319-335). Zhytomyr: Vyd-vo Yevenok O. O. [in Ukrainian].
- 5. Egorychev, A. M.,** & Ivoeva, A. V. (2017). Osobennosti stanovleniya i razvitiya pedagogicheskoy deontologii [Features of formation and development of pedagogical deontology]. *Uchenye zapiski – Scholarly Scrapbook*, 16, 1, 107-114 [in Russian].
- 6. Esatova, E. R.** (2013). Istorychni peredumovy zarodzhennia ta rozvytku deontolohii [Historical preconditions for the origin and development of deontology]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky – Bulletin of the Chernigiv National Pedagogical University. Pedagogical Sciences*, 108.1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_48 [in Ukrainian].
- 7. Ibragimova, H.,** & Abdurahimova, N. (2019). Razvitie etiki i deontologii [Development of ethics and deontology]. *Mirovaya nauka – World science*, 6(27), 197-200 [in Russian].
- 8. Karpovich, I. A.** (2021). Pedagogicheskaya deontologiya kak metodologicheskaya osnova deontologicheskoy gotovnosti pedagoga [Pedagogical deontology as a methodological basis of deontological readiness of a teacher]. *Vestnik MGLU. Seriya 2 – Bulletin of MSLU. Series 2*, 1(39), 51-57 [in Russian].
- 9. Minakov, O. D.,** & Fadyushina, N. A. (2013). Filosofskie osnovy razvitiya deontologii kak predmetnoj oblasti pedagogicheskoy nauki [Philosophical bases of development of deontology as

a subject area of pedagogical science]. *Vestnik MGOU. Seriya «Pedagogika»* – *Bulletin of MGOU. Series «Pedagogy»*, 4, 18-20 [in Russian]. **10. Nahrabova, L. V.** (2013). Deontologichni pohliady I. Bentama [Deontological views of J. Bentham]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E. O. Didorenka* – *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko*, 3, 45-50 [in Ukrainian]. **11. Popovych, Ya. M.** (2018). Osoblyvosti medychnoi etyky ta deontologii [Features of medical ethics and deontology]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 3, 11-14 [in Ukrainian]. **12. Stanislavova, I. L.** (2018). Deontologiya I. Kanta – klyuch k ponimaniyu sovremennoj bioetiki [Kant's deontology is the key to understanding of modern bioethics]. *Nauchno-prakticheskij elektronnyj zhurnal Alleya Nauki* – *Scientific and practical electronic journal Alley of Science*, 6(22), T. 2, 93-97 [in Russian]. **13. Chaban, V.** (2014). Istorychnyi aspekt likarskoi etyky, bioetyky ta medychnoi deontologii [Historical aspect of medical ethics, bioethics and medical deontology]. *APSNIM* – *APSNIM*, 3(3), 93-100 [in Ukrainian]. **14. Tende, F. B., & Amah, E.** (2021). Ethical leadership: a prerequisite for actuating employee loyalty. *Research Journal of Management Practice*, 1, 5, 91-102. **15. Cohen-Almagor, R.** (2017). On the philosophical foundations of medical ethics: Aristotle, Kant, JS Mill and Rawls. *Ethics, Medicine and Public Health*, 3, 4, 436-444.

Гужва О. І. Розвиток ідей деонтології та професійної етики в історичному аспекті

Стаття присвячена дослідженню етапів формування та розвитку деонтології та професійної етики, що є актуальним с точки зору розуміння особливостей впливу історичного процесу формування та розвитку деонтологічних ідей на етико-деонтологічні, психологічні та моральні аспекти професійної діяльності в різних галузях.

У статті представлено еволюційний шлях деонтології та професійної етики, від первісного розуміння сутності етики та морально-етичних норм, до розвитку деонтології, як однієї з основних складових різних професій чи видів діяльності. В процесі дослідження окреслено основні характеристики імпліцитного (створення передумов виникнення деонтології), експліцитного (розмежування понять «етика», «мораль», «етичність» та «деонтологія», оформлення деонтології як науки, формування уявлення про зміст етики) та інституційного (подальший розвиток деонтології, як науки; поява систем професійних етичних норм, викладених в нормативних актах і документах) етапів становлення деонтології як науки; визначено передумови виникнення деонтології, як окремої галузі наукового пізнання, та відокремлення її прикладного (практичного) напрямку. Розглянута сутність деонтологічних поглядів Іммануїла Канта, Джеремі Бентама і Чарлі Броуда, та їх вплив на становлення сучасних деонтологічних систем та професійної етики.

Ключові слова: деонтологія, професійна етика, етичний кодекс, історичний розвиток.

Гужва Е. И. Развитие идей деонтологии и профессиональной этики в историческом аспекте

Статья посвящена исследованию этапов формирования и развития деонтологии и профессиональной этики, что является актуальным с точки зрения понимания особенностей влияния исторического процесса формирования и развития деонтологических идей на эτικο-деонтологические, психологические и моральные аспекты профессиональной деятельности в различных отраслях.

В статье представлен эволюционный путь деонтологии и профессиональной этики, от первоначального понимания сущности этики и морально-этических норм, до развития деонтологии, как одной из основных составляющих различных профессий и видов деятельности. В процессе исследования определены основные характеристики имплицитного (создание предпосылок возникновения деонтологии), эксплицитного (разграничение понятий «этика», «мораль», «этичность» и «деонтология», оформление деонтологии как науки, формирование представления о содержании этики) и институционального (дальнейшее развитие деонтологии как науки, появление систем профессиональных этических норм, изложенных в нормативных актах и документах) этапов становления деонтологии как науки; определены предпосылки возникновения деонтологии, как отдельной отрасли научного познания, и выделения ее прикладного (практического) направления. Рассмотрена сущность деонтологических взглядов Иммануила Канта, Джереми Бентама и Чарли Броуда, их влияние на становление современных деонтологических систем и профессиональной этики.

Ключевые слова: деонтология, профессиональная этика, этический кодекс, историческое развитие.

Huzhva O. Development of Ideas of Deontology and Professional Ethics in Historical Aspect

The article is devoted to the study of stages of formation and development of deontology and professional ethics, which is relevant in terms of understanding the impact of the historical process of formation and development of deontological ideas on ethical and deontological, psychological and moral aspects of professional activity in various fields.

The article presents the evolutionary path of deontology and professional ethics, from the initial understanding of the essence of ethics and moral and ethical norms, to the development of deontology as one of the main components of various professions or activities. The main characteristics of implicit (creation of preconditions for deontology), explicit (delimitation of the concepts «ethics», «morality» and «deontology», image of deontology as a science, formation of ideas about the content of ethics) and institutional

(further development) are outlined in the process of the research; the emergence of systems of professional ethical norms set in regulations and documents); stages of formation of deontology as a science; the preconditions for the emergence of deontology as a separate branch of scientific knowledge and the separation of its applied (practical) direction are determined.

The essence of deontological views of Immanuel Kant, sources of Jeremy Bentham and Charlie Broad, and their influence on the formation of modern deontological systems and professional ethics are considered.

Key words: deontology, professional ethics, code of ethics, historical development.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Бабич В.І.